

μίση, ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων, καὶ ἐπαναληφθῶσι δράματα ἀξιολόγητα, μαρτυροῦντα ἑλλειψιν φιλοφροσύνης, ἑλαφρότητα καὶ ἀγνοίαν προσέτι τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ἣτις εἶνε ὅλη ἀγάπη καὶ ἐπιβάλλει νὰ ἀγαπῶμεν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν.

Οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων ἀπώλεσαν ἐκ νέου τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα, ἀνέκτησαν αὐτὰ μετὰ τὴν Ἑνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, ὅτε μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἔπαυσε πᾶσα εἰσκρίσις. Τοῦ πολυτίμου τούτου προνομίου τοῦ Συντάγματος δεόν οἱ Ἑβραῖοι νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι εἶνε ἄξιοι καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν συμπολιτῶν τῶν νὰ συνεργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς κοινῆς πατρίδος.

ΣΠΥΡΙΑΩΝ ΔΕ ΒΙΑΣΗΣ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ¹

Ὅτε ἐπυροπολήθη ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐν ἔτει 47 π. Χ. περιελάμβανεν 700, 000 τόμους. Πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ζημίας, ἣν ἡ Κλεοπάτρα ὑπέστη, ὁ Ἀντώνιος ἐδωρήσατο αὐτῇ 200, 000 ἔργων, ἐν ἐπὶ καὶ μόνῳ ἀνειτύπῳ, ἀποτελοῦντων τὸν πολυτιμότερον θησαυρὸν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Περγᾶμου². Ἐκ τῶν 200, 000 τούτων ἔργων καὶ ἐξ ὅσων ἡ φιλολογικὴ τῆς Αἰγύπτου πρωτεύουσα ἐκτήσατο καὶ ἀπώλετο κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἐξ αἰῶνων, ὀλίγα τινὲς παρέμενον, ὅτε ὁ καλῖφης Ὀμάρ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔκαυσε πάντας τοὺς ἀναπομένοντας τόμους, λέγων ὅτι ἐν καὶ μόνον βιβλίον, τὸ Κοράνιον, ἦρχει.

Ὁ Καλλιμάχος, διάσημος ποιητῆς καὶ λογογράφος, καὶ βιβλιοφύλαξ τῆς ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ εὐεργέτου, κατὰ τὸν 7^{ον} π. Χ. αἰῶνα, συνέταξε γενικὸν πίνακα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀποτελούμενον ἐξ εἰκοσιν ὀκτώ βιβλίων. Ἐκτός τινων ἀπασπασμάτων, τὰ ἔργα τοῦ Καλλιμάχου ἀπωλέσθησαν, ὡς πάντα σχεδὸν τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ἀρχαίων λυρικῶν. Οἱ νεώτεροι σοφοὶ ἀνεῦρον τὰ ὀνόματα 350 ἑλλήνων τραγικῶν ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν 600 περίπου τραγωδιῶν καὶ τῶν ὑπερχιλίων καὶ πεντακοσίων κωμωδιῶν, αἵτινες θεωρεῖται ὡς κατὰ προσέγγισιν ἀποτελοῦσαι τὸ ὅλον ποσόν, φαίνεται πολὺ κατώτερος τοῦ πραγματικοῦ, ἀφ' οὗ

1. Ἐκ τῆς ἐν τῇ *Revue Bleue* δημοσιευομένης πραγματείας «*Histoire des réputations littéraires*» τοῦ Paul Stapfer.

2. Βλ. A. Gonat, *la Poésie alexandrine sous les trois premiers Ptolemées*, σ. 20.

ὁ Δίσχυλος μόνος ἔγκατέλειπε πλείονα τῶν 70 δραμάτων, ὁ Σοφοκλῆς 103, ὁ Εὐριπίδης 92, ὁ δ' Ἀθήναιος ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ 800 κωμῳδίας ἀνηκούσας πάσας εἰς τὸν διάμεσον καὶ μεταβατικὸν τύπον, τὸν καλούμενον μέση κωμῳδία. Ὁ Μένανδρος, καίπερ πρωτοστάτης καὶ ἰδρυτῆς τῆς νέας κωμῳδίας, ἀπώλετο, ὡς καὶ ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ Φιλύμων.

Μεταξὺ τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. καὶ τοῦ ΣΤ' μ. Χ. ἀριθμοῦνται ἐν Ἑλλάδι μόνον, πλείονες τῶν 600 ἱστορικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατὰ τὸν Αἰμίλιον Ἐγγερ, τριακοντὰς ἦσαν πρώτης τάξεως διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν πελομαθειαν. Ἐκ τῶν 230 αὐθεντικῶν λόγων τοῦ Λυσίου, τριακοντα μόνον σώζονται, ἐκ δὲ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω 600 ἑλληνικῶν τραγωιδιῶν 32, καὶ ἐκ τῶν 350 τραγικῶν ποιητῶν 3. Ἀλλὰ τί ἀπέγεικεν ὁ μέγας ἐπικός καὶ λυρικός ποιητῆς Στρησίχορος; Τί ὁ πεντηκοντάκις καὶ ἑξάκις ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀριστεύσας Σιμωνίδης; Τί ἡ πεντάκις νικησασα εἰς τοὺς ποιητικούς ἀγῶνας τὸν Πένδαρον Κόρινθα, ἡ δεκάτη Μοῦσα ἐπικληθεῖσα; Τί ὁ Φιλῆτας, πρὸς ὃν ὁ Θεόκριτος ἀπηλπίζετο, ὡς λέγεται, ἀδυνατῶν γὰ ἔξισωθῆ; Τί ὁ τοῦ Βιργιλίου διδάσκαλος Παρθένιος; Τί ὁ Εὐφορίων, ὁ εἰς θανάτων, διότι ὁ λατῖνος αὐτοῦ μιμητῆς, ὁ Γάλλος, δι' οὗ ἠλπίζε ν' ἀναζήσῃ, ὡς ὁ Μένανδρος ἀνάζησε, διὰ τοῦ Τερεντίου, ἀπωλέσθη ὁλοκλήρως;

Αἱ μαρτυρίαι τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Ὀβιδίου καὶ τοῦ Προπερτίου οὐδεμίαν ἀφίησιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σπανίας εὐφυΐας τοῦ Γάλλου καὶ περὶ τῆς μεγίστης ὑπολήψεως, ἧς ὁ ποιητῆς οὗτος ἀπέλαυεν, ἐφ' ὅσον τὰ συγγραμματα αὐτοῦ ἔζων ὅπως διατρέφωσι καὶ δικαιοῦσιν αὐτόν. Ὅποιον θὰ ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ Βαρίου, οὗ τὴν ὑπεροχὴν ἀνωμολόγει ὁ Βιργίλιος, ὃν ὁ Ὀρατίος ἀνεκῆρυττε τὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν ἐπικῶν, καὶ ὅστις τραγικός ποιητῆς ἅμα ὢν, συνέγραψε τὸν Θυέστην, τραγωδίαν λίαν θαυμασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Τακίτου καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ; Ὁ Πελλίων, ποιητῆς, ρήτωρ καὶ ἱστορικός ἐνταυτῷ, συχνότατα ἐγκωμιαζόμενος ἢ μάλλον ἐξομνούμενος διὰ συμπῶν καὶ εὐλαβῶν λέξεων ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Ὀρατίου, ἦτο ἐκ τῶν περιφανεστέρων τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀνδρῶν. Ὁ Κάλβος εἰσοιλονεῖκησε πρὸς τὸν Κικέρωνα τὸ κράτος τῆς ῥητορικῆς, κρείττων δὲ τοῦ Κικέρωνος ποιητῆς, ἔγραψε στίχους, χάριν τῶν ὁποίων ἠξιώθη τῆς τιμῆς ν' ἀναφέρηται ἐγγὺς τοῦ Κατούλλου ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου, ἐγγὺς τοῦ Ὀρατίου ὑπὸ τοῦ Προπερτίου. Ὁ σεβάσμιος ἡγέτης τῶν κλασικῶν ποιητῶν τῆς Ῥώμης, ὁ *summus poeta noster*, ὡς ἀπεκαλεῖ αὐτόν ὁ Κικέρων, ὁ Ἐννιος, ἀπώλετο μετὰ τοῦ Ναιβίου, τοῦ Κίννα, τοῦ ἐκ Ναρθόννης Βάρβωνος, μετὰ τῶν ἄλλων, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχαία λατινικὴ τραγωδία ἀπώλετο.

Ἐν συντόμῳ, ὁ ὑπολογίζων εἰς τὰ τρία τέταρτά τοῦ πλουσίου αὐτοῦ

φορτίου το φιλολογικόν νουάγειον τῆς ἀρχαιότητος, πιθανῶς λέγει ὑπερβολὴν ὡς πρὸς τὸ εἰσωθὲν γέρας. Αναμφισβῶτως τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἀπολεσθέντων δὲν ἦτο ἀξιόν· γὰρ ἐπιζήτησθ' ἀρκεῖ ὅμως ὅτι ἀναμφισβήτητα ἀριστουργήματα ἐξηφάνισθησαν μετὰ τοῦ ὑπελαίπου, ὅπως ἡ τυφλὴ τῆς τύχης οὐδὲν οὐκ καταφανῆ ἐνταῦθα ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ ἀφύῃ, ὁ δ' ἔλαγχος ἀπεβῆ ἐντελέστερος διὰ τοῦ θαύματος τῶν ἐπιζήσαντων ἔργων, χωρὶς οὐδὲν γὰρ καθιστᾶ αὐτὰ εἰδικῶς ἄξια τῆς τύχης ταύτης.

Ὁ Διογένης, ὁ Λαέρτιος, ὁ Αἰλιανός, ὁ Βαλέριος Μάξιμος, ὁ Σίλιος Ἰταλικός, ὁ Βαλέριος Φλάκκος, ὁ Φλῶρος, ὁ Ἰουστίνος, κλπ., ἄλλοι μέτριοι συγγραφεῖς, ὧν οὐδεμία ὑπέροχος ἀρετὴ ἠγγύατο τὴν αἰωνιότητα, ἀπηθαναστίσθησαν διὰ τινος εὐτυχοῦς συγκυρίας, διὰ τῆς παραδόξου γοητείας τῆς ἀποδιδόμενης καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ἐκθρόσματα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἅτινα ἐπέζησαν ὡς λησμονηθέντα ὑπὸ τοῦ θανάτου. Πρὶν ἢ ἡ τυπαγραφία, μετὰ τὰ παρ' αὐτῆς ἀπαιτούμενα ἐξοδα καὶ τὸν ἐπιβαλλόμενον παρ' αὐτῆς σεβασμὸν πρὸς πᾶν ὅ,τι ὠφέλιμον (ἐφ' ὅσον δὲν καταστῆ καὶ αὕτη κενὸς κλίθωνός) προβῆ εἰς ἐκλογὴν μετὰ τῶν χειρογράφων, τὸ νοούμενον ἔθετο πάντας ἀδικρότως τῆς φύσεως καὶ ἀξίας αὐτῶν, ἐν ἴσῃ μοίρᾳ. Διαθήκη ἀστοῦ, συμφωνητικὸν πωλησεως, λογαριασμοὶ μαγειρείου, γεγραμμένα ἐπὶ διοθέρας ἢ περγαμηνῆς, ἦσαν διαρκέστερα τῶν πολλαπλῶν ἀντιτύπων λαμπροῦ ποιήματος, ἀναγραφέντος ἐπὶ τῶν λεπτῶν συλλῶν παπύρου. Βιβλία τινὰ χρήσιμα τοῖς σπουδαζούσι, γραμματικά, ἱστορικά ἢ ρητορικά ἐγχειρίδια, διηλώνοντο ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν πολὺ εὐκολώτερον ὡς ὄντα βραχέα, τούτου δ' ἕνεκα καὶ διασωθήσαν μέχρι τῆς ἡμῶν ἀσήμεναι ἐπιτομαί, ἐνῶ τὰ μεγάλα ἔργα, ἅτινα αἱ ἐπιτομαὶ αὐτὰ συνῶψίζον ἀπώλοντο ἐπὶ τῶν τοιούτων δὲ συγγραμμάτων ἀποδίδεται ἐντελέστερα ἢ ἄδικρο παρὰδοξολογία τοῦ Βλάτωνος περὶ τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους: «Ὡς ἐπιπόλαια καὶ ἑλαφρὰ πινυκίδες, ἐπέπλευσαν ἐπὶ τῶν κυμάτων τῶν αἰώνων»¹.

Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀντιγράφων καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς διατήρησιν τῶν βιβλίων καταβαλλόμεναι προσπάθειαι οὐδόλως ἐκάλυψαν τὴν ἐξάφανσιν αὐτῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Τακίτος, φανταζόμενος ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ ἱστορικοῦ, ἐπλήρωσε τὰς δημοσίους βιβλιοθήκας ἔργων τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ

1. Ἐάν ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ἡ Εὐριπίδης, εἰάν ὁ Δημοσθένης, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐπέζησαν, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως διότι ἐχρησίμευσαν ὡς ἀντικείμενα μελέτης τῆ νεότητι, ὡς βιοχρευστήρια τῆς γνώσεως τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἐν γενεῇ. Max Bonnet, La Philologie classique, σ. 47.

ὀριωνόμου, ὧν ἑτησίως δέκα νέα ἐποίησεν ἀντίγραφα καὶ ὁμῶς τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἱστορικῶν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν χρονικῶν τοῦ Τακίτου ἀπωλέσθησαν ἴσως ὁμοίως, ἄνευ τῆς μερίμνης ταύτης, εἴν θὰ διεσώζετο οὐδὲ τὸ μοναδικὸν ἀπόσπασμα τὸ ἀνακαλυφθὲν τυχαίως κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐν τῷ εὐρώπῃ καὶ τῇ κῆναι μονῆς τινος τῆς Οὐεστφαλίας, καὶ περιελθὸν εἰς ὑπόπτους χεῖρας ἐκδότου τινος καὶ δεξιωτάτου λατινιστοῦ τοῦ Poggio¹.

Ἐὰν ἡ τυπογραφία, μηχανικωτέρα καὶ συνεπῶς ἀκριθέστερα, δὲν ἐπιφύλαττε πᾶσαν μεταβολὴν τῶν κειμένων τῶν συγγραφέων, εἰς ὁποίους κινδύνους τὸ κείμενον τοῦτο θὰ ἐξετίθετο, ἅτε ἡ ἐφήμερος αὐτοῦ ὑπαρξίς ἐξήρτητο ἐκ τῆς προσοχῆς καὶ τῶν γνώσεων τῶν ἀντιγραφέων, τῆς κινδυνώδεστέρας καὶ αὐτῶν τῶν τῆς γραφίδος τῶν ἀπροσεξίῶν! Αἱ ἀνακρίθειαι πειρᾶς ἀντιγραφῶν, ἡττὸν φιλαλήθων, παρεμβάλλονται μεταξὺ τῶν πρωτοτύπων καὶ ἡμῶν. Εἰς ὀλιγώτερα τῶν 80 ἐτῶν μετὰ τὸν Εὐριπίδην, ἡ κριτικὴ ἐταράσσετο διὰ τὰς φρικώδεις διορθώσεις, αἱ ὑπέστη τὸ κείμενον τῶν μεγάλων ἐλλήνων τραγικῶν ἀντίτυπον κειμένου μετὰ μερίμνης ἀποκατασταθὲν διὰ τῆς συγκρίσεως πᾶσων τῶν μεταλλαγῶν τούτων κατετέθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης ἔλαβε τοῦτο παρὰ τῶν Ἀθηναίων, δώσας ὡς ἐνέχυρον χρ. 75, 000, ἀτινα καὶ ἐγκατέλειψεν αὐτοῖς, ὅπως συγκαταλέξῃ τὸ πολυτιμὸν χειρόγραφον μετὰ τῶν ἄλλων εὐφλέκτων ὑλῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης του.

Ἐκ τῶν 42 βιβλίων τοῦ Τακίτου, 35 μόνον ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ὧν ἀτελῆ τὰ πλεῖστα. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, σοφός τις, σφαιροβόλων ἐν τοῖς περιχώροις τοῦ Saumur, παρετήρησεν ὅτι ὁ σφαιροβόλος αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀρχαίας περγαμηνῆς, ἀνέγνωσε δ' ἐπ' αὐτοῦ ἀπόσπασμα τῆς δευτέρας δεκάδος τοῦ Τίτου-Λιβίου. Δραμῶν ἀμέσως παρὰ τῷ κτασκευαστῇ τῶν σφαιροβόλων ὅπως σῶσῃ τὰ τελευταῖα τεμάχια, ἐβεβηκώθη ὅτι τὰ ὑπολειφθέντα μέρη εἶχον ἤδη χρησιμοποιεῖσθαι πρὸς κατασκευὴν σφαιροβόλων². Ὁ Πετράρχης ἐγνώρισε τὴν δευτέραν ταύτην δεκάδα, ὡς καὶ ἰκνὸν μέρος τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Τερεντίου Βάρρωνος, οὗ τινος τὰ ὑπάρχοντα τεμάχια ἀπετέλουν μόλις τὸ μὲν ἐγνώρισεν ὡσαύτως τὴν περὶ δόξης πραγματείαν τοῦ Κικέρωνος, ἣν καὶ ἐνεπιστεύθη τῷ ἀρχαίῳ αὐτοῦ διδασκάλῳ, ἀπόρῳ γραμματικῷ, ὅστις ἐνεχυρίασεν καὶ ἀπώλεσεν αὐτήν. Παραδόξως πικρὰ τύχη ἡ τοῦ βιβλίου τούτου, τοῦ διαφυγόντος τὰς πυρκαϊὰς τῶν βιβλιοθηκῶν, τοὺς ἐξολοθρευτικούς πολέμους,

¹ Βλέπε τὸ περιεργὸν σύγγραμμα τοῦ κ. Hochart «De l'authenticité des annales et des histoires du Tacite». Θὰ ἐξεπλήσσει τις βλέπων τί θὰ ἐγίνοντο συγγραφεῖς τινος εἴαν ἀρχροῦντο ἀπ' αὐτῶν πᾶσαι αἱ τοῖς Ἰταλοῖς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀπειλούμεναι διορθώσεις» Max Bonnet, *la Philologie classique*.

² Feullet de Couches, *Causeries d'un curieux*, τ. Α' σ. 477.

τάς βάρβαρικές εισβολάς, τὸν φανατισμὸν τῶν ἐχθρῶν τῆς παιδείας, τὰς πλύσεις, τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν καὶ τῶν οἰκονόμων ἀντιγραφῶν τῶν ἀποξενόντων τὰ ἔθνικα χειρόγραφα καὶ καθιστώντων αὐτὰ ὀμάλᾳ διὰ διαλύσεως ἀσθέστου, ὅπως παράσχωσι λευκὰς σελίδας τῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ τοῦ διελθόντος τέλους τὸν μεσαιῶνα καὶ μὴ ἀπολεσθέντος, φθάσαντος δὲ εἰς τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅπως ἀλλαγῇ ἀντί τινων πενταλέπτων ὑπὸ ἀνοήτου γέροντος, καὶ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐξωραϊσμὸν σφαιροβόλων, πρὸς περικάλυψιν τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλουμένων ἰχθύων!

Τὰ χειρόγραφα ἐχρησιμοποιοῦντο ὡσαύτως ὅπως πληρῶνται τὰ κενὰ τῶν ἀποσκευῶν μέρη. Ἐν ἔτει 1854, ἐν τινι τάφῳ τοῦ νεκροταφείου τῆς Σακκαράχ, ὁ Μαριέτ ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τοῦ στήθους μομμίας κύλινδρον παπύρου, ὃν ἐξετύλιξε ἦσαν οἱ θαυμάσιοι στίχοι τοῦ Ἀλκμᾶνος, ἑνὸς τῶν περιφανεστέρων λυρικῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος, ταφέντες μετὰ τοῦ νεκροῦ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἀναζήσαντες ¹.

Οὐδεμίᾳ δικαιοσύνῃ, οὐδὲ σκιά νόμου δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῶν τυχαίων συμβεβηκότων, ἕνεκα τῶν ὁποίων διεσώθη ὁ Αἰλίκανός, καὶ ἀπώλοντο ὁ Ἀλκμᾶνος καὶ ὁ Βάριος, καὶ ὧν ἕνεκα ποιήσεις οἶκι αἰ τοῦ Ἀλκμᾶν ἐχρησίμευσαν ἐπὶ αἰῶνας ὡς κάλυμμα μομμίας, αἴφνης δ' ἀνεφανήτην εἰς φῶς. Εἶνε τοῦτο ὁ θρίαμβος τοῦ παραδόξου. Ἡ ἐν διανοητικῇ ἠρεμίᾳ ἀποδοχὴ τῶν μεγάλων τούτων ἀνωμαλιῶν εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα βλαπείας καὶ οἰκτρᾶς αἰσιοδοξίας, ἣτις ἀσχάλλει βλέπουσα βασιλεύουσαν τὴν τύχην καὶ τὴν κτηνώδη αὐτῆς ἰδιοτροπίαν ἀντὶ τῆς θείας τάξεως ἣν ὀνειρεύεται. Πείρωμεθα πάντοτε νὰ ἐξηγῶμεν τὰ πράγματα, διότι τὰ πάντα πρέπει νὰ ἐξηγῶνται καὶ νὰ κατανεωσῶνται, εἰς τὸ μέτρον δὲ τοῦτο ὑπόκειται καὶ ἡ τῆς διανοίας ἀπολύτρωσις μὴ συγχέωμεν ὅμως ἀνόητον ἀρχὴν πρὸς εὐστοχῶν λόγον, καὶ μὴ πιστεύωμεν ὅτι ὑποχρεούμεθα νὰ σεβώμεθα τὰ μωρολογήματα τῆς τύχης, τὰ πᾶσης λογικῆς ἐστερημένα.

Ἀναπόφευκτος συνέπεια τῶν τριῶν τοῦλάχιστον τετάρτων τῆς ἀρχαίας φιλολογίας εἶναι ἡ κίβδηλος ἰδέα ἣν ἔχομεν περὶ τῶν ὑπολοίπων. Αἱ ἀληθεῖς βάσεις τῆς συγκρίσεως ἐλλείπουσιν· τὰ δ' ἐκ τύχης διασωθέντα ἀνωφελῆ νομίζονται ὡς σπουδαῖα τ' ἀριστουργήματα ἅτινα ἡ τυφλὴ τύχη ἐξελέξατο διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δόξαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων μὴ ἀξιωθέντων αὐτῆς, λαμβάνουσι ὑπερβολικὴν σπουδαιότητα ἢ ἀκένωτος γονι-

¹ Egger, Histoire du livre s. 51. l' Hellenisme en France, t. A', σ. 350.

μότης τοῦ Σοφοκλέους, ἢ σχεδὸν ἀξία νὰ συγκριθῆ· πρὸς τὴν θαφίλειαν τοῦ Καλλιπερόνου καὶ τοῦ Σοιζπηροῦ, καθίσταται ἀληθὲς ταμείον, σχαλεῖον ἀνάλογον πρὸς τὴν περίφρονά τέχνην τοῦ Ρακίνα. Τέλος ἡ ἀρχαιότης ὅλη ἐπιφαίνεται ἡμῖν ὡς ποιήσασα ἀφ' ἐκυτῆς ἐν τοῖς ἔργοις ταῦτοις ἐκλογὴν μὴ εὔσαν ὁμῶς ἢ ἐργασίαν τῆς φλογός, τοῦ σιδήρου, τοῦ αἵματος καὶ τῆς ὑγρᾶσίας, τοῦ σάρακος, τῶν μυῶν, τῆς σπίλης τοῦ ζέστου· ἐν συντόμῳ πάντων τῶν κατὰ στρεπτικῶν ὄντων, πρὸ τῶν ὁποίων ἐκτίθεται ἐν τῇ νυκτὶ εὐθραυστός τις θησαυρός ἐν μέσῳ ραθίμων κτηνῶν, πλεονεκτικῶν ἢ ἀγρίων. Ἦνε παράδοξος ἐκλογὴ αὕτη, καθ' ἣν οὐδὲως ἴσχυσεν ἡ κριτικὴ, καὶ καθ' ἣν οὐδ' αὐτὸς ὁ χρόνος ἐξήσκησε τὴν κανονικὴν καὶ βραδείαν ἐπενέργειάν του, μὴ διασώσας ἢ τὰ ἔρμια μεγάλου τυχαίου ναυαγίου!

Ὁ Sainte Beuve ἀναφέρει τοῦ Τίτου Λιβίου, ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ τούτου, φράσιν τινὰ παράδοξως προτρέπουσαν τὴν φαντασίαν καὶ κατακλληλοτάτην ὅπως σκεφθῶσιν οἱ ἐλαφρόνοες, οἱ φρονούντες ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀπέθνηεν ἦτο κλιτικόν, πᾶν δὲ τὸ ὑπάρξαν πεφυκός. « Ἐὰν ἐν τῇ ἀπείρῳ σειρᾷ (*tantia scriptorum turba*) τῶν μεγάλων προσηγηθέντων μοι συγγραφέων, τὸ ὄνομα μου διαμένῃ σκοτεινόν, θὰ παρηγερηθῶ ἀναλαγιζόμενος τὴν εὐδοίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον (*nobilitate ac magnitudine*) ἐκείνων, οἵτινες θὰ ἐπισκιασῶσι τὴν φήμην μου. Ποῦ εἶναι οἱ διάσημοι οὗτοι προγενέστεροι πρὸ τῆς λαμπρᾶς φήμης τῶν ὁποίων ὁ Τίτος Λίβιος ἔγνω νὰ λάβῃ τὴν μετριόφρονα ταύτην στάσιν; Ἐγνωρίζον λοιπόν, αἰῶνας ἔλους πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπεγραφίας, τὴν ἐπισώρευσιν ταύτην τῶν εὐφυῶν καὶ ἐξοχοτήτων, ἧτις φαίνεται σύγχρονον ὅλως ἐλαττωμα; Ὁ νόμος τῆς ἀπλοποιήσεως, ἐπιβάλλεται ἐνταῦθα μετ' ἀκριβοστέρας καὶ μᾶλλον ἀμειλίκτης παρὰ ποτε αὐστηρότητος. Κολακευόμενοι ὅτι κάπως συντελοῦμεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπὸ τῆς τύχης περιωθέντων ἡμῖν λειψάνων; ἀποδίδομεν αὐτοῖς τιμὴν μοναδικὴν καὶ ἐξόχον, περιουσιάζομεντες αὐτὰ δι' ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀπειρῶν συγγραφέων εὖς ἀπωλέσασθαι. Τυχαῖος λεγός καθίσταται ἡ μόνη ἐνδοξὸς ἀπεικόνισις, πάντων τῶν ἐξαφανισθέντων πνευμάτων. Τάσσομεν τὰ σπάνια δείγματα μᾶς ἐν ταῖς στεναῖς ἐκείναις θήκαις, ὑπὸ τὰς τεχνητὰς ἐπιγραφάς, ὧν δεῖται τὸ τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας σύγχρονον πνεῦμα. Ἡυρηνται ἐκεῖ ἐν, δύο, τρία, τέσσαρα τὸ πολὺ, οἱ δὲ κατὰ λόγον ἡμῶν τόσῳ ταχέως κλείονται, ὥστε δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ τοὺς ἀνοιξώμεν εἰς τοὺς μεγάλους ἀνδρας τοὺς ἐκταφισσομένους βραδύτερον. Ὑπάρχουσι κλασικοὶ ἀνακαλυπτόμενοι μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ καταλόγου, ὅπως σύγχρονοὶ τινες συγγραφεῖς, οἵτινες στεροῦμενοι πνεύματος ὅπως καταστήσωσιν ἑαυτοὺς γνωστοὺς τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, ἐὰν θὰ δυναθῶσι πλέον, ἄνευ θαύρα-

τός τινος να γίνωσι δεκτοί παρά τοῖς ἐπιγενομένοις: εἶναι παρείσακτοι, ταράσσοντες τὰς συνηθείας ἡμῶν. Τίς ἔμαθε τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλκυῶνος, πλὴν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος σοφῶν; Ἄν εἶπατε ὅτι αἱ κατατάξεις εἶναι χρήσιμοι, συμφωνοῦμεν: ἀναγνωρίσατε ὁμῶς ὅτι εἶναι τεχνηταί, καὶ μὴ διακρίνεσθε ὅτι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικὴν καὶ σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων. Μὴ ἐπείρασθε τόσο ὅπως ἐκλαμβάνητε λείψανά τινα ἀγαλλμάτων, διασωθέντων ὑπὸ τῆς ἰδιοτροπίας τῆς τύχης καὶ εἰδωλοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ σας, ὡς τὸν ἀληθῆ καὶ μόνον πλοῦτον τοῦ ἀρχαίου ἀνακτόρου, οὗ τὰ ἐρείπια μόνον σώζονται¹.

Ἐπαυξάνουσα ἡ τυπογραφία, πολὺ πλεόν ἢ ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀρχαῖοι ἀντιγραφεῖς ἠδύνατο νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν ἰσχὺν τῆς διαδόσεως τοῦ βιβλίου, τοῦ πόσῳ ταχέως καὶ εὐκόλως πολλαπλασιαζομένου, ἐπλήθυνεν ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ τὰς ἐγγυήσεις τῆς διατηρήσεως, τὰς τύχας τῆς διαρκείας, ὁ δὲ χρόνος τοῦ λοιποῦ ἀνήκει εἰς τὸ βιβλίον, ὅπως εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα.

Οἱ ποιηταὶ οἱ διατρέχοντες τὰ ὄαση ἐν ὄνειροπολήσεσιν ἐρωτῶσι ἐνίοτε τί ἀπέγειναν τὰ γηρκιὰ πτηνὰ, ποῦ κρύπτονται ὅπως ἀποθάνωσι²; διότι ἡ ἀναλογία τῶν ἐμψύχων πλασμάτων μένει πάντοτε σχεδόν ἡ αὐτὴ, τοῦτο δὲ συνεπάγεται τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀρχαίων γενεῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς καταφωρᾷ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀπείρων ἀτόμων τῶν ἀποτελούντων ἐκάστην αὐτῶν, ἡ κανονικὴ αὐτῶν μετάβασις ἐν τῇ ἀνυπαρξίᾳ διαμένει ἐπιτροσύτην σκοτίας καὶ μυστηριώδους, ὥστε ἐὰν συναντήσωμεν τυχαίως μικρὸν πτηνὸν ἐκπνέον, οὐδέποτε ἐπέρχεται ἡμῖν ἡ ἰδέα ὅτι ἀπέθανε φυσικῶς, ἀλλ' ἀπεδίδομεν τὸν θάνατον αὐτοῦ εἴτε εἰς τὸν μόλυβδον τοῦ κυνηγοῦ, εἴτε εἰς τὸν λίθον πονηροῦ παιδός. Οὕτω ἐξηρανίσθησαν ἀλλήλοδιαδόχως, τῇ ἐνεργείᾳ τῆς εἰμαρμένης, ἧς τ' ἀποτελέσματά εἰσι καταφωρῆς: ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαι ἀποκρύπτονται τῶν ὀμμάτων ἡμῶν, μυριάδες τόμων ἐκτυπωθέντων ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Εἶναι γεγονός ἀδικφιλονείκητον, ὅτι οὐδὲν παρέμεινε ἐκ τινῶν ἐκδόσεων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, καίτοι αὐταὶ ἐξετυπώθησαν εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων. Ἄλλὰ δικτὶ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν παρέμεινε. Ὁ χάρτης ἦτο καλός, τὸ δὲ στερεὸν ὀξύμωρον ἐφαίμεθα ὅτι θὰ ἐπροφύλαξτε τὰ φύλλα ἀπὸ πάσης ἀκαθουσίας ὅπως χρησιμεύσωσι εἰς χρήσεις κατωτέρως, ἀναξίως καὶ τοῦ μικροῦ κόπου ὃν θὰ κατέβαλλέ τις πρὸς ἀπόσπασ-

¹ B). Beuve, Portraits contemporains, τ. Β' Euphorion, ou de l'injure des temps.

² Est ce que les oiseaux se cachent pour mourir? (Francois Coppée)

σιν αὐτῶν. Οὔτε ἡ μανία τῆς καταστροφῆς τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἕκτα-
κται συμφεραί, ἢ το ἀνάγκη νὰ ἐξασκήσῃ τὴν κακίαν καὶ τὴν βίαν των
ἐπ' αὐτῶν ἀλλὰ μόνη ἡ ἡρεμος ἐπενέργεια τοῦ νόμου τοῦ ζῆν καὶ θνή-
σκειν, ἡ ἀφαιρούσα κατὰ γενεάς τὰ βιβλία ὡς τὰ ὄντα, ὅπως ἀναμείωσῃ
τὴν πλάσιν ἐν τῇ φιλολογικῇ τάξει ὡς καὶ ἐν τῇ ζωολογικῇ.

Ὅτι ὁ θνητὸς θνήσκει, εἶναι ἀπλούστατον. Ὅτε βιβλίον τι δὲν ἔχει ἐν
ἐαυτῷ τὴν ψυχὴν τῆς ζωῆς, ἢ τις ἀπαλλάττουσα αὐτὸ πῆς ὕλης, τὸ κα-
θιστᾷ ἐπιτήδειον νὰ διαγωνισθῇ ἐν ἀπείρῳ σειρᾷ μετεμψυχώσεων, ὅτε πᾶσα
ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐνοικεῖ εἰς τὸ σωματικὸν αὐτοῦ περιβάλλωμα, δὲν εἶναι ἀπο-
λύτως ἡ ἐπιπλον, ἡ δὲ τύχη αὐτοῦ εἶναι, οἷα πάντων τῶν ἐπιπλῶν : τὰ
γηραιὰ σεσηπῶτα ξύλα γίνονται πῦρ, τὰ παλαιὰ σίδερα ἐπενέρχονται
εἰς τὸ χωνευτήριον ἢ τὸ σιδηρουργεῖον· ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ μελαγχολικὸν
ζήτημα ἐπανέρχεται οὕτω : Πάντα τὰ ἐξαφνισθέντα βιβλία ἦσαν ἀξία
τῆς τριαύτης ἀπολείας ; Εἰς τὸ ἀπειρον πλῆθος τῶν ἐκ φύσεως θνησιγε-
νῶν βιβλίων, τῶν μὴ ἐμπερικλειόντων ἐν αὐτοῖς τὴν ζωὴν, δὲν ὑπῆρχον
τινα προερχόμενα ἕνεκα τυχαίου τινὸς συμβεβηκότος, καὶ ἐπαναζήσαντα
χάρης εἰς εὐτυχῆ τινα συγκυρίαν ;

Πλείστα συγγράμματα πρὸ τριακοσίων ἐτῶν ἐκδοθέντα κατέστησαν
σπανιότητες ἀνεύρετοι ; τῆς δὲ τιμῆς αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος ὁ ὀρι-
σμός. Ὁ Rabelais πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ἐκ τοῦ μεγάλου «*Cronique*
gargantuiño» ὅπερ ἐξέδωκε πρὸς τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ μυ-
θιστορήματος ἀπωλήθησαν παρὰ τῶν τυπωτῶν ἐντὸς δύο μηνῶν πλείονα
ἢ ὅσαι βιβλαὶ ἠγοράσθησαν ἐπὶ ἑννεαετίαν». Τί ἀπομένει σήμερον ἐκ τού-
του ; δύο ἢ τρία ἴσως ἀντίτυπα. Ἐν ἔτει 1840, ἐν τινι σιτεθῆκη τοῦ Βε-
ρολίνου, εὔρον παλαιὸν τινα τόμον δεδεμένον : ἦτο συλλογὴ τις αὐτοσχέ-
διος ἀποτελουμένη ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξήκοντα ἀστειῶν διηγημάτων, διὰ μόνου
τοῦ δεσμάτος συνεχομένων, ἐκτυπωθέντων δὲ διὰ γοθθικῶν χαρακτῆρων
κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα. «*Πεντήκοντα ἑπτὰ τῶν διηγημάτων τούτων ἐ-*
γνώσθησαν ἡμῖν ἐκ τοῦ μοναχικοῦ τούτου ἀντιτύπου. Οὕτω ἕνα μετὰ τὴν
ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας αἰῶνα, ἡ σειρά τῶν κωμικῶν ἡμῶν ἔργων τε-
σοῦτο ἐπροφυλάσσετο ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ὥστε θὰ ἤλαττοῦτο κατὰ τὸ
τέταρτον, ἐὰν μὴ ἐρασιτέχνης τις, Βρανδεμβούργιος ἴσως, διερχόμενος ἐκ
Παρισίων περὶ τὸ 1548, δὲν συνέλεγε γαλλικὰ βιβλία»¹. Ὁ κ. Petit
de Julleville ὑπολογίζει ὅτι δὲν ἀιτηρήσασκεν οὔτε τὸ ἑκατοστὸν τῶν
κωμικῶν διηγημάτων τῶν γοθθικῶν κατὰ τὸν μεσαῖονα.²

Ἡ ἀπώλεια τῶν ὀλίγων τούτων γοθθικῶν βιβλίων καὶ τοῦ χρονικοῦ

¹ Joseph Bédier, *Revue des Deux Mondes* τῆς 15 Ἰουνίου 1890.

² *La Comédie et les mœurs en France au moyen âge*, σ. 57.

τοῦ Γαργαντούα δὲν ἦτο μεγάλη. Δὲν ἦσαν βεβαίως ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων τῆς ἀρχαιότητος, ἀτινα ὀλίγου δεῖν ἀπώλοντο. Ἦσαν ὁμῶς ἔργα ζωντανά καὶ δημώδη, ὧν ἡ δημοτικότητα δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ αὐτὰ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ἥτις θὰ ἦτο τελεία ἄνευ ἰδιοτρόπου τινὸς τῆς τύχης ἐπιεικείας.

Γνωρίζω τὸ λεγόμενον ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ζησάντων θνήσκει: ὅτι ἡ ἀληθῆς φιλολογικὴ ἀθικασία τοῦ ἀτόμου εἶναι νὰ μεγαλύνῃ ὅσον εἶδόν τε αὐτῷ τὴν κληρονομίαν τῶν τύπων καὶ τῶν ιδεῶν, ἀτινα ἐκάστη γενεὰ μεταβιβάζει εἰς τὴν ἐπερχομένην: ὅτι τὸ χρονικὸν τοῦ Γαργαντούα, π. χ. ἀναζῆ ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τοῦ Rabelais, καὶ τὸ κάλλιστον τῶν γαλλικῶν διηγηματίων ἐν ταῖς κωμωδίαις τοῦ Μολιέρου: ἀλλ' ὁ Μολιέρου καὶ ὁ Rabelais εἶναι ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὑρίστανται ἐν τῇ ἀπροσίτῳ καὶ ἰλιγγιώδει κορυφῇ τῆς ὀξῆς ἰδιαιτερόν τι εἶδος ἀθανασίας διαφόρως ὑψηλῆς καὶ διαφόρως ἀληθοῦς, εἶναι ὁ ἑπαρκῆς παρηγορία διὰ τοὺς ἀτυχεῖς, ὧν τὸ τε ἔργον καὶ τὸ ὄνομα κατακαλύπτει ἡ λήθη, νὰ σκέπτονται ὅτι πιθικῶς καὶ οὗτοι ν' ἀξιωθῶσι τῆς τιμῆς ν' ἀναμιχθῶσι ἐν τῇ πνευματικῇ ἐστίασει τῆς μελλούσης ἀνθρωπότητος καὶ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν θριαμβευτικὴν ἀνάδειξιν μεταγενεστέρως τινος μεγαλοφυΐας. Ὡ γελοῖα καὶ μωρὰ ιδέα! Δέον τις νὰ κατατρίβηται εἰς λόγους καὶ ἐρεσχηλίας, ὅπως τύχη μικρῶς τινος ἐνδομύχου ἰκανοποιήσεως ἐν ἀθανασίᾳ, ἐν ἧ ὁ οὐσμεῖρος συγγραφεὺς καταθέσει τὸ μηδάρκινόν αὐτοῦ τάλαντον πρὸ τῶν ποδῶν θεότητος τινος ἐπιλήσιμονος, ἀχαρίστου καὶ παμφάγου!... Οἴμοι, ἀναλυομένη ἄρα ἡ φιλολογικὴ τοῦ ἀτόμου ἀθικασία εἶναι τι ὀλιγώτερον βαθύ, καὶ οὐσιαστικώτερον;

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ὠφελιματίων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης εἶναι ἡ διὰ τῆς καταθέσεως ἐξασφάλισις, τοῦ διατηρῆσαι ἐν τούλάχιστον ἐξ ἔκων τῶν ἐντύπων. Ἐξασφάλισις πρόσκαιρος, ἐπὶ τῇ ιδέᾳ τῆς ὁποίας γελᾷ τις ἀναμιμνησκόμενος τὴν ἀφελῆ ἐρώτησιν τοῦ χωρικοῦ πρὸς τὸν παρισινόν, ὅστις ὑποδεικνύων αὐτῷ ὅτι ὁ ἄπειρος οὗτος θησαυρὸς ὑπόκειται εἰς τὴν εἰς πυρὸς ὀλεθρον, ἔλεγε: «Ὅλα ταῦτα δὲν εἶναι ἠσφαλισμένα.»

Ἐν ἔτει 1888 κατατέθησαν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ 20810 ἀημοσιεύματα ἐν ἔτει 1889, 23114, ἐν ἔτει 1890, 21719, ἦτοι κατὰ μέσον ὄρον 60 καθ' ἡμέραν. Ἐν τῷ ἀριθμῷ ὅμως τούτῳ δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ ἐφημερίδες, τὰ περιοδικά, τὰ ἐξ ἀγορῶν καὶ δωρεῶν προερχόμενα, αἱ τῶν ξένων Πανεπιστημίων ἀποστολαί, εἰ χάρται, τὰ σχέδια, τὰ προ-

γράμματα, αἱ ἐκθέσεις, οἱ κανονισμοὶ κτλ. Ἀδύνατον εἶναι ὑλικῶς ὅπως ὁ ἄπειρος οὗτος τῶν ἐντύπων σωρὸς αὐξάνη ἐπ' ἀόριστον διότι τοῦ μετ' ὀλίγον χώρος πρὸς τοποθέτησιν αὐτῶν; Φαίνεται ὅτι νόμος τις ἀντιδράσεως καὶ ἰσορροπίας, ἀνάλογος πρὸς τὸν καταδικάζοντα εἰς ἀπώλειαν τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπερβολικοῦ πολιτισμοῦ διαφθειρόμενα ἔθνη καὶ τὰς κοινωνικὰς τάξεις τὰς ὑπὸ τῆς εὐζωίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐκνευρισθείσας, ἀναμένει καὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν βιβλίων, τῶν ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν ἐξασθενούντων, εἰς ἀναπόφευκτον κατακλυσμὸν. Λέγεται ὅτι πάντων τῶν θεάτρων ἡ εἰμαρμένη, ἔσεται, τάχιον ἢ βράδιον, ἡ πυρπόλησις ἢ διὰ τοῦ πυρός καταστροφή ἔσεται πιθανώτατα τὸ εἰμαρμένον ὀλέθριον τέρμα πασῶν τῶν Βιβλιοθηκῶν.

« Ἀναλογιζόμενοι, γράφει ὁ κ. Renan, θὰ ἴδωμεν ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ ὑποθέσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι μεγάλην ἀναστάτῳσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Πράγματι τὸ ὑλικὸν τῆς πολυμαθείας, τόσον ταχέως καθ' ἡμέραν αὐξάνει εἴτε διὰ νέων ἀνακαλύψεων, εἴτε διὰ τοῦ τῶν αἰώνων πολλαπλασιασμοῦ, ὥστε θὰ ὑπερβῇ κατὰ πολὺ τὴν δύναμιν τῶν ἐρευνητῶν. Ἐντὸς ἑκατονταετίας, τρεῖς ἢ τέσσαρας θ' ἀριθμῆ ἡ Γαλλία φιλολογίας, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ἐντὸς πεντακοσίων ἐτών, θὰ ἔχῃ δύο ἀρχαίας ἱστορίας. Ἐὰν δὲ ἡ πρώτη, ἦν ὁ χρόνος καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς τυπογραφίας τόσον ἠπλοποίησαν ἡμῖν, τοσοῦτους ἀπὸσχόλησε, τί θὰ γείνη διὰ τὴν ἡμετέραν, ἣν πρέπει νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοσοῦτου τεραστίου σωροῦ ἐγγράφων; Τοῦτ' αὐτὸ γεννήσεται καὶ ὡς πρὸς τὰς βιβλιοθήκας ἡμῶν. Ἐὰν ἡ Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη ἐξακολουθῇ νὰ προσκτωμένη ἔργα, θὰ καταστῆ ἐντὸς ἑκατονταετίας ἀπρόσιτος, θὰ ἐκμηδενισθῇ δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλούτου αὐτῆς . . . ὑπάρχει πιθανῶς ὄριον καθ' ὃ ὁ πλοῦτος βιβλιοθήκης τινὸς καθίσταται κώλυμα καὶ ἀληθῆς ἔνδεια, ἐνεκα τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς εὐρέσεως τῶν βιβλίων»¹.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ ἐντύποι τόμοι ἡμῶν θὰ καταστραφῶσι κατὰ ἑκατόμμυρια, ὡς κατεστράφησαν ἄλλοτε κατὰ τὸν μεσαῖωνα τὰ χειρόγραφα κατὰ χιλιάδας καὶ ἑκατομμύρια· πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἀνάγκην, τὸν ὑπὸ τῆς προνοίας διδόμενον λόγον τῆς τριαύτης καταστροφῆς, εἴτε διὰ τινος συνεχοῦς καὶ βραδείας ἐπενεργείας, εἴτε διὰ τῶν ἀπείρων περιοδικῶν καταστροφῶν, αἵτινες δὲν εἶναι ἢ εἰς τῶν πολλῶν τύπων τῆς ἀναγεώσεως τοῦ βίου. Ἐὰν εἰς τὸν ἄμετρον πολλαπλασιασμὸν τῶν βιβλίων προσετίθετο ἡ ἀτελεύτητος αὐτῶν διατήρησις, θὰ ὑφιστάμεθα φιλολογικὴν πλημμύραν ἀένταφισμὸν νέου ὅπως εἶδους», ὡς λέγει ὁ

¹ L' avenir de la science, σ. 249.

Sainte-Beuve, μάστιγα δυναμένην νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν ἐνσκηψιν τῶν ἀκρίδων τῆς Ἀλγερίας, ἥτις θὰ ἦτο διαρκής, ἥτις θὰ ἠϋξάνεν ἀπαύστως, καὶ ἀφ' ἧς οὔτε εἰ βόρειοι ἀνεμοὶ, οὔτε αἱ καιρικοὶ μεταβολαὶ θὰ ἀπήλλασσον ἡμᾶς. Πάντα τὰ καταστρεπτικὰ ὄντα τῶν βιβλίων ἐνεργοῦντα τὰ μὲν μετὰ κανονικότητος, τὰ δὲ μετ' αἰφνιδίας ὄρμης, ὁ εὐρώς, οἱ σκώληκες, τὸ πῦρ, οἱ μικροὶ διαθρωτικοὶ ὀδόντες, αἱ ἀδέξια καὶ θηριώδεις χεῖρες αἱ φθείρουσαι καὶ σχίζουσαι, ἐξεταζόμενα ὑπὸ τινὰ ὑψηλὴν φιλοσοφικὴν ἀποψιν, φαίνονται ἐπικουρα καὶ εὐεργετικά, οὕτω δὲ ὅ,τι πρὸ τίνος κατηρώμεθα ὡς παλίνιον τυφλὸν τῆς τύχης, καθίσταται τοῦναντίον νόμος σοφώτατος.

Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως αἱ περὶ βιβλίου ἰδέαι ἡμῶν βαθύτατα μετεβλήθησαν· χάριν δὲ τῆς νέας ταύτης ἰδέας ὑποθέτομεν ὅτι ἡ τυπογραφία εἶνε, ἦτο καὶ θὰ εἶνε πάντοτε ἐτοίμη νὰ δράμῃ ἀρωγὸς παντὸς ἀξιοῦντος νὰ σωθῆ. Θεωρητικῶς ἡ αἰσιοδοξία αὕτη εἶνε δικαία. Τὸ βιβλίον εἶνε καθ' ὄρισμόν, ψυχὴ ζῶσα, ἐνσενσαρκωμένη εἰς σῶμα ὅπερ ἀναγκαιοὶ αὐτῇ βεβαίως, ἀλλ' εἰς τὸ ὁποῖον οὐδόλως ὑποδουλοῦται, καὶ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ μεταβάλλῃ ἀσπίστως. Φανερόν ἐστὶ, ὅπως λάβωμεν παράδειγμά τι, ὅτι ἐν τῷ φιλολογικῷ ναυαγίῳ, τὸ ὁποῖον κατέστρεψε, χωρὶς πιθανῶς ἢ ἐκ τούτου ἀπώλεια νὰ εἶνε μεγάλη, τὰς πλείστας τῶν παλαιῶν γοθικῶν κωμωδιῶν, φάρσα τις ὡς τὸ Maître Patelin, ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ἀριστούργημα ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ εἰκοσιπεντάκις ἀνάδημοσιευθεῖσα πρὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ καταγελάῃ πάντα τὰ ὄργανα τῆς ἐρημώσεως καὶ τοῦ θανάτου τὰ ἐξαφανίζοντα περὶ αὐτὸ τὰ φιλολογικὰ τοῦ μεσαίωνος μνημεῖα.

Ὅπως ὁμοίως αἰσθανθῶμεν ἡδονὴν ἐπὶ τῇ ἐκκαθαρίσει ταύτης, ἣν ὁ χρόνος καὶ τὰ συμβεβηκότα ἐπιφέρουσιν ἐν τῷ φιλολογικῷ δοῦναι τῆς ἀνθρωπότητος, ἔπρεπεν, ἀπαξ ἔτι, νὰ καταστραφῶσι μόνον τ' ἀνάξια λόγου, ἀσφαλισθῆ δὲ πᾶν ἔργον ἔχον ἀξίαν νὰ ζήσῃ, εἴτε διὰ τῆς ἀμέσου αὐτοῦ διατηρήσεως, εἴτε διὰ τῆς περαιτέρω εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸν βίον. Τοιαύτην ὁμοίως ἐμπιστοσύνην δὲν ἐπιτρέπουσιν οὔτε ἡ ἱστορικὴ τῶν γεγονότων πραγματικότης, οὔτε ἡ ἰδεώδης πιθανότης,...

Ἐὰν τὰ εἰς ἑκατοστίας χιλιάδων ἀντιτύπων ἐκδιδόμενα μυθιστορήματα ἐξαφανίζοντα ἐν ὀλιγωτέροις ἔτεσι παρ' ὅσα φαντάζεται τις, καὶ καθίστανται δυσεύρετα, τί θ' ἀπογείνωσι τὰ σεμνότερα τῆς πολυμαθείας ἔργα, τὰ φιλοσοφικά, κριτικά, ἱστορικά, τ' ἀντιτάσσοντα εἰς τὰς τῶν αἰώνων ἐφόδους τὰς μικρὰς αὐτῶν ἐκ πεκτακοσίων βαρέως ὀπλισμένων ὀπλιτῶν φάλαγγας; Εἶνε ἀληθές ὅτι τὰ νέα μυθιστορήματα ἀναγνω-